

ORIGINAL ARTICLE

The Role of the Samanids in the Formation of the Political and Military Movement of Ali ibn Muhammad al-Barezi in Kerman Based on Numismatic Studies

Saeed Soleimani^{1*}, Hooshang Khosrobeigi², Yazdan Farrokhi³, Abdollah Sajedi⁴

1. Ph.D. Student, Payame Noor University, Tehran, Iran.
2. Professor, Department of History, Payame Noor University, Tehran, Iran.
3. Associate Prof. Department of History, Payame Noor University, Tehran, Iran.
4. Assistant Prof. Department of History, Payame Noor University, Tehran, Iran.

Correspondence:
Saeed Soleimani

Email: saeedsoleimani@pnu.ac.ir

Received: 21 Jul 2024
Accepted: 31 Aug 2024

How to cite

Soleimani, S., Khosrobeigi, H., Farrokhi, Y. & Sajedi, A. (2025). The Role of the Samanids in the Formation of the Political and Military Movement of Ali ibn Muhammad al-Barezi in Kerman Based on Numismatic Studies. *Iran Local Histories*, 13(2), 11-24. (DOI: [10.30473/lhst.2025.71820.2925](https://doi.org/10.30473/lhst.2025.71820.2925))

ABSTRACT

Alī ibn-i Muḥammad Bārzi is a figure who, despite posing a significant challenge to the Buyids in Kerman around 359-361 AH, remains shrouded in obscurity in the events of Iranian history in the 4th century. This is because primary sources have largely remained silent about him, so much so that his name, apart from in Ibn Miskawayh's report, is omitted from all historical records and even from the History of Sistan. However, the existence of a newly discovered coin minted in Sistan indicates his prominent presence in the political sphere of eastern Iran during this historical period. Was there any Sunni Samanid incitement against Khalaf ibn Ahmad Saffar (an ally of the Buyids)? The focus of this research is on identifying the factors behind the formation of 'Alī ibn-i Muḥammad Bārzi's uprising, his political and military actions, and the reasons for his failure to sustain political power, with particular emphasis on the role of the Samanids. This study aims to redefine part of the political and military events in Iran, specifically in Sistan and Kerman during the aforementioned years, relying on numismatic studies. The findings, derived through a descriptive-analytical approach and the study of historical texts, especially the newly discovered coin, indicate that 'Alī ibn-i Muḥammad Bārzi's political and military movement was closely related to the policies and plans of the Samanids in the Sistan and Kerman regions and in opposition to the Buyids.

KEYWORDS

Ali ibn Muhammad al-Barezi, Samanids, Buyids, Khalaf ibn Ahmad al-Saffar, Husayn ibn Tahir al-Tamimi, Kerman, Sistan, Numismatics.

Extended Abstract

The Role of the Samanids in the Formation of the Political and Military Movement of Ali ibn Muhammad al-Barezi in Kerman Based on Numismatic Studies

Extended Abstract

1. Introduction (Problem Statement, Significance, Research Questions, and Objectives):

Ali ibn Muhammad al-Barezi is a lesser-known figure of 10th-century Iran (4th century AH) who posed a significant challenge to the Buyids in Kerman between 359 and 361 AH. However, due to the silence of primary sources and the omission of his name from most historiographies, his political and military career remains obscure. The discovery of a unique coin minted in Sistan bearing his name and dated 360 AH not only attests to his prominent presence in the political arena of eastern Iran but also raises the question of whether his movement was instigated and supported by the Samanids against Khalaf ibn Ahmad al-Saffar—an ally of the Buyids. This research aims to reinterpret a segment of the political and military history of Iran in Sistan and Kerman during the second half of the 4th century AH and to elucidate the role of the Samanids in the formation, duration, and ultimate failure of al-Barezi's uprising, relying primarily on numismatic evidence.

2. Theoretical Framework, Conceptual Foundations, and Literature Review

Employing a historical method with a descriptive-analytical approach, this study utilizes the theoretical frameworks of "Local History" and "Interdisciplinary Studies." Regarding the literature, while works such as *The Cambridge History of Iran* (Bosworth), Stephen Album's coin catalogues, and research by Saied Soleimani and Houshang Khosrobeigi have examined Saffarid coins and their political relations, none have independently analyzed the political-military dimensions of Ali ibn Muhammad al-Barezi's movement and its connection to Samanid policies. Addressing this scholarly gap, the present study uses numismatic data and local historical sources to reconstruct, for the first time, the Samanids' role in the regional dynamics of Kerman and Sistan.

3. Research Method

This research is conducted using the historical method and a descriptive-analytical approach, based on library research and numismatic studies. Data has been gathered through the examination of historical texts (such as *Tarikh-e Sistan*, Ibn al-Athir's *al-Kamil*, and Miskawayh's *Tajarib al-Umam*) and the analysis of published coins from the relevant period, which have been critically analyzed.

4. Findings and Discussion

The findings indicate that the Samanids, aiming to weaken the Buyids and establish proxy regimes on their southern frontiers, supported the movement of Ali ibn Muhammad al-Barezi. A coin minted in Sistan in 360 AH, which bears al-Barezi's name alongside that of Husayn ibn Tahir al-Tamimi—a Samanid-supported claimant—provides evidence of an alliance between these two forces and possibly even the subordination of Husayn ibn Tahir to al-Barezi. This alliance fits within the traditional Samanid policy of creating buffer states in peripheral regions to counter Buyid expansion. However, al-Barezi's movement, which was based on an alliance of Baluch, Qufs, and Manujani tribes, ultimately failed due to the military strength of 'Adud al-Dawla al-Buwayhi, the gradual decline of the Samanids, and a lack of popular legitimacy in Sistan, where popular sentiment favored the Saffarids. The movement ended with al-Barezi's defeat and capture in Rabi' al-Awwal 361 AH.

5. Conclusion

The movement of Ali ibn Muhammad al-Barezi, as one of the local rulers of Kerman and Sistan, exemplifies the Samanid efforts to exert influence in southeastern Iran and counter their political rivals. Although Samanid support and alliances with local forces facilitated the initial formation of his political power, a combination of internal and external factors—including Buyid resistance, the remoteness of his social base, and a lack of broad public support—led to its rapid failure and subsequent erasure from the historical record. By integrating historical sources with numismatic data, this study not only reconstructs a part of Iran's local history in the 4th century AH but also demonstrates the potential of numismatic studies in illuminating obscure aspects of Iran's political history.

KEYWORDS

Ali ibn Muhammad al-Barezi, Samanids, Buyids, Khalaf ibn Ahmad al-Saffar, Husayn ibn Tahir al-Tamimi, Kerman, Sistan, Numismatics.

«مقاله پژوهشی»

بررسی نقش سامانیان در شکل‌گیری حرکت سیاسی و نظامی علی‌بن‌محمد بارزی در کرمان براساس مطالعات سکه‌شناسی

سعید سلیمانی^{۱*}، هوشنگ خسروبیگی^۲، یزدان فرخی^۳، عبدالله ساجدی^۴

چکیده

علی‌بن‌محمد بارزی یکی از شخصیت‌هایی است که علی‌رغم آن که حدود سال‌های ۳۵۹-۳۶۱ ق چالشی سخت برای آل‌بویه در کرمان آفرید، در حاله‌ای از گمنامی در رویدادهای تاریخ ایران در قرن چهارم باقی مانده است. چرا که منابع دست اول در مورد او سکوت اختیار کرده‌اند، به طوری که نام این سردار به جز در گزارش ابن مسکویه، در همه تاریخ‌نگاری‌ها و حتی در تاریخ سیستان حذف شده است. ولی وجود یک سکه نو یافته و ضرب شده در سیستان، نشان دهنده حضور پررنگ او در سپهر سیاسی شرق ایران در این دوره تاریخی است. آیا ردپای تحریک سامانیان ضد خلف‌بن‌احمد صفاری (متحد بویه‌پیمان) وجود داشته است؟ مساله این تحقیق، مبتنی بر شناسایی زمینه‌های شکل‌گیری قیام علی‌بن‌محمد بارزی و جایگاه رفتار سیاسی و نظامی او و نیز علل ناکامی او در تداوم حاکمیت سیاسی با تاکید بر بررسی نقش سامانیان است. این تحقیق با هدف بازتعریف بخشی از رویدادهای سیاسی و نظامی ایران در سیستان و کرمان در سال‌های فوق‌الذکر و متکی بر مطالعات سکه‌شناسی است. دستاورد این بررسی که با روش تاریخی و رویکرد توصیفی-تحلیلی و مطالعه متون تاریخی و به خصوص سکه نویافته، بیانگر این مهم است که، حرکت سیاسی و نظامی علی‌بن‌محمد بارزی در ارتباط وثیق با سیاست‌ها و برنامه‌های سامانیان در منطقه سیستان و کرمان و در مقابله با آل‌بویه بود.

واژه‌های کلیدی

علی‌بن‌محمد بارزی، حسین‌بن‌طاهر تمیمی، خلف‌بن‌احمد صفاری، کرمان، سیستان، سکه‌شناسی.

۱. دانشجوی دکتری، تاریخ ایران بعد از اسلام، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
۲. استاد، گروه تاریخ، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
۳. دانشیار، گروه تاریخ، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
۴. استادیار، گروه تاریخ، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

نویسنده مسئول:

سعید سلیمانی

رایانامه: saeedsoleimani@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۳۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۰

استناد به این مقاله:

سلیمانی، سعید؛ خسروبیگی، هوشنگ؛ فرخی، یزدان و ساجدی، عبدالله (۱۴۰۴). بررسی نقش سامانیان در شکل‌گیری حرکت سیاسی و نظامی علی‌بن‌محمد بارزی در کرمان براساس مطالعات سکه‌شناسی. فصلنامه علمی پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران، ۱۳(۲)، ۱۱-۲۴.

(DOI:10.30473/lhst.2025.71820.2925)

مقدمه

در مقایسه با دیگر حوزه‌های تاریخ، تاریخ‌نگاران امروزی کمتر در حوزه تاریخ محلی پژوهش می‌کنند، همچنین سده‌های میانی هجری قمری به ویژه حکومت‌های متقارن ایرانی در این میان مهجور مانده‌اند. در این میان سیستان به دلیل دوری از مرکز خلافت عباسیان و همچنین پناهگاه برخی گروه‌ها، یکی از مناطق کمتر شناخته شده در فلات ایران از حیث گزارش‌های تاریخی محسوب می‌شود. دولت دوم صفاریان یعنی دودمان بانویه و دوران امارت خلف‌بن‌احمد صفاری از جمله دوران‌های قابل توجه در منطقه مورد نظر است. در فاصله سال‌های ۳۶۱-۳۵۹ ق رخدادهایی در سیستان روی داده که مورد توجه تاریخ‌نگاران قرار نگرفته است. در این مدت کوتاه، سیستان چندین بار توسط قدرت‌های محلی دست به دست شده که تا حدودی رویدادهای آن در منابع عمومی مانند ابن‌اثیر جزری و مسکویه و منبع محلی مشهور - تاریخ سیستان - به آن توجه شده است. یکی از این رویدادها حضور یک قدرت سیاسی و نظامی است که ظاهراً منشأ او در منطقه جبال بارز کرمان بود. دسترسی به یک سکه طلا - مضروب سال ۳۶۰ق - که نام علی‌بن‌محمد بارزی بر روی آن نقش بسته است، این احتمال را که حضور وی در سپهر سیاسی کرمان و سیستان، صرفاً یک شورش کوتاه‌مدت بوده است را منتفی می‌سازد. اگر بپذیریم ضرب سکه نمادی از شکل‌گیری یک قدرت سیاسی است، وجود این سکه نشان می‌دهد که شکل‌گیری حرکت نظامی علی‌بن‌محمد بارزی، با رویدادهای منطقه شرقی فلات ایران ارتباط تنگاتنگ دارد. اطلاعات این سکه منحصر به فرد موجود در یک مجموعه خصوصی، در کنار منابع تاریخ‌نگاری، احتمالاً می‌تواند بخش‌هایی از رویدادهای ناشناخته در منطقه سیستان و کرمان را آشکار سازد. با توجه به اهمیت این شناسایی، مسأله این تحقیق مبتنی بر بازشناسی زمینه‌های شکل‌گیری قیام علی‌بن‌محمد بارزی و جایگاه رفتار سیاسی و نظامی او و نیز علل ناکامی او در تداوم حاکمیت سیاسی با تأکید بر بررسی نقش سامانیان است.

این بررسی با رویکرد توصیفی-تحلیلی و با روش تاریخی و در حوزه مطالعات کتابخانه‌ای و متکی بر منابع سکه‌شناختی و با هدف بازتعریف بخشی از رویدادهای سیاسی ایران در سیستان و کرمان در سال‌های فوق انجام شده است.

محدوده زمانی این تحقیق، سال‌های ۳۵۹ تا ۳۶۱ ق است که در ارتباط با حرکت سیاسی و نظامی علی‌بن‌محمد بارزی دارای اطلاعات هستیم. با این حال به دلیل ارتباط وثیق زمانی و موضوعی، بخشی از دوره حکمرانی ابواحمد خلف‌بن‌احمد صفاری (حک: ۳۵۲-۳۹۳ق) و به خصوص سال‌هایی که در تقابل با دیگر مدعی قدرت این خاندان یعنی حسین‌بن‌طاهر تمیمی (حک: ۳۵۸-۳۷۳ق) و در محدوده سال‌های مصادف با فعالیت‌های سیاسی و نظامی شناخته شده علی‌بن‌محمد بارزی در حدود سال ۳۶۰ تا ۳۶۱ ق است. این دوره معاصر با حکمرانی عضدالدوله ابوشجاع پناه‌خسرو (۳۳۸-۳۷۲ق) از آل‌بویه در فارس، منصوربن‌نوح سامانی (۳۵۰-۳۶۶ق) در بخارا بود. همزمان با رویداد مورد بررسی نیز، المطیع‌لله عباسی (۳۳۴-۳۶۳ق) خلیفه بود.

پیشینه پژوهش

درباره معرفی و بازشناسی سکه‌های دوران صفاریان به ویژه بنی بانویه کمابیش آثاری منتشر شده است که از میان آن‌ها می‌توان به تاریخ ایران کمبریج^۱ جلد چهارم - بخش سوم نوشته باسورث، بخش دهم نوشته جورج. سی. مایلز و فهرست استفن آل‌بوم^۲ و در نهایت سعید سلیمانی در کتاب «تاریخ سکه در دودمان‌های محلی ایران»^۳، فصل ششم اشاره کرد. در خصوص تحلیل تاریخ دودمانی مورد بحث نیز هوشنگ خسروبیگی و عبدالله ساجدی در کتاب «مشروعیت در حکومت‌های ایرانی تبار»^۴ جلد یکم - فصل چهارم در این خصوص بحث کرده‌اند.

«روابط صفاریان با حکومت‌های همجوار و خلافت تا پایان دوره خلف بن احمد»^۵؛ «بررسی تحلیلی روایات منابع در مورد دوره صفاریان»^۶؛ «تاریخ صفاریان - اوضاع سیاسی - اجتماعی - اقتصادی و روابط صفاریان با سلسله‌های معاصر با آنان»^۷ از دیگر مقالات و

۵. رادمنش، محمد. (۱۳۸۵). روابط صفاریان با حکومت‌های همجوار و خلافت تا پایان دوره خلف بن احمد. رساله دوره دکتری. دانشگاه شهید بهشتی.

۶. صمیمی کشتی، محدثه. (۱۳۹۷). بررسی تحلیلی روایات منابع در مورد دوره صفاریان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه سیستان و بلوچستان.

۷. عاقل، مژده. (۱۳۶۲). تاریخ صفاریان اوضاع سیاسی - اجتماعی - اقتصادی و روابط صفاریان با سلسله‌های معاصر با آنان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.

۱. فرای، ریچارد. ن. (۱۳۶۳). تاریخ ایران از اسلام تا سلاجقه، ج ۴. ترجمه حسن انوشه. تهران، امیرکبیر.

۲. Album, Stephan. (2011), Checklist of Islamic coins, 3rd ed., Santa Rosa

۳. سلیمانی، سعید. (۱۳۹۶). تاریخ سکه در دودمان‌های محلی ایران (قرون سوم و چهارم هجری قمری). تهران، برگ‌نگار.

۴. ساجدی، عبدالله، خسروبیگی، هوشنگ. (۱۳۹۷). مشروعیت در حکومت‌های ایرانی تبار طاهریان تا آل‌بویه. تهران، ندای تاریخ.

این سیاست‌ها به دلیل دل‌نگرانی خلفای عباسی از صفاریان و تلاش عباسیان برای گسترش نفوذ در سیستان از طریق فارس و کرمان، تشدید می‌شد. این اثر از آخرین تلاش نافرجام مقتدر عباسی برای لشکرکشی به سیستان از طریق والی خود در کرمان در سال ۳۰۱ یاد کرده است (ابن اثیر، ۱۳۷۱، ج ۱۹، صص ۱۳۲-۱۳۳). باسورث به درستی علت این نافرجامی را دور بودن سیستان از بغداد دانسته است (باسورث، ۱۳۶۳، ج ۴، ص ۱۱۵). ظاهراً خلافت نیز همچون سامانیان به این نتیجه رسیده بودند که حفظ سیستان می‌بایست از طریق گسترش نفوذ سیاسی و نه نظامی صورت گیرد.

باسورث ضمن تاکید بر این سیاست سامانیان، به این نتیجه رسیده است که سامانیان به جای براندازی پادشاهان محلی تلاش داشتند تا آنان را از طریق رابطه دست‌نشانده‌گی با خود همراه سازند و بر همین اساس نیز برای مدتی با بازماندگان صفاریان، صلح کردند (باسورث، ۱۳۶۳، ج ۴، ص ۱۳۰). در حقیقت از دیرباز، ایجاد یا حمایت از دولت‌های حائل دست‌نشانده در مرزهای دور و دارای دشمن متخاصم از اصول سنتی سیاست خارجی حکومت‌های مستقر در فلات ایران بود (فرمانفرماتیان، ۱۳۵۵، ص ۱۰).

از سوی دیگر همدلی سیستانیان با خاندان صفاری و بیگانه دانستن سامانیان توسط مردم، هیچ‌گاه اجازه استقرار مستقیم حکومت سامانیان در سیستان را نداد. دو دوره استیلای سامانیان بر سیستان در طی سال‌های ۲۹۸ تا ۳۱۱ ق به آنها آموخت که تسلط خود بر سیستان را باید از طریق حمایت از قدرت‌های دست‌نشانده بر سیستان، محقق سازند (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، صص ۲۹۷-۳۱۰).

رویدادهای سیستان در سال‌های ۲۹۸ تا ۳۱۱ ق و همزمان با حضور سامانیان در سیستان، مشحون از شورش‌هایی است که بسیاری از آنان، ظاهراً با حمایت سامانیان و تأیید خلافت عباسی و برای مقابله با دیگر مدعیان قدرت صورت گرفته است (خسروبیگی و گرجی، ۱۴۰۰، صص ۳۳-۳۴). اینکه شکل‌گیری یا سرکوب این شورش‌ها تا چه میزان با دخالت سامانیان همراه بود، نیاز به بررسی و پژوهش مستقل دارد اما آنچه که در این بررسی مورد نظر است، نقش سامانیان در شکل‌گیری حرکت سیاسی و نظامی علی‌بن‌محمد بارزی در صحنه سیاسی کرمان و سیستان در روزگار خلف‌بن‌احمد (حک، ۳۵۲-۳۹۳ ق) صفاری از خاندان خلفیان است.

سلسله خلفیان سیستان

پایان‌نامه‌هایی است که به دوران حکومت بازماندگان صفاریان توجه کرده‌اند. در این میان شاید مقاله «ارزیابی روابط حکومت محلی صفاریان با خلافت عباسی و قدرت‌های همجوار براساس سکه‌ها»^۱، بیشترین ارتباط را با موضوع این بررسی دارد، مضاف آنکه در این مقاله به حضور علی‌بن‌محمد بارزی در صحنه سیاسی و نظامی ایران در دوره حکمرانی خلف‌بن‌احمد صفاری، اشاره دارد؛ با این حال در این مقاله به دلیل تفاوت مساله با پژوهش حاضر، به موضوع رفتار سیاسی و نظامی علی‌بن‌محمد بارزی توجه مناسب نکرده است. نبودگی این تحقیق به آن دلیل است که برای اولین بار ابعاد این رفتار سیاسی و نظامی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

نقش سامانیان در آشفته‌گی‌های سیاسی و نظامی در سیستان

شکست عمرولیث صفاری از اسماعیل سامانی در بلخ در سال ۲۸۷ ق پایان تمایلات توسعه‌طلبانه سامانیان در سیستان و مرزهای جنوبی آن نبود. با این حال دل‌مشغولی‌های آنان در مرزهای غربی و شرقی و مرکزی ایران و نیز در طبرستان مانع حضور فعال آنان در سیستان شد. سیستان و مناطق جنوبی آن تا مکران و کرمان، حریم امنیتی سامانیان برای حفظ خراسان و ممانعت از توسعه‌طلبی آل‌بویه در مناطق شرقی ایران بود. استقرار آل‌بویه در کرمان در سال ۳۵۷ ق بر اهمیت این منطقه برای سامانیان افزود (فقیهی، ۱۳۶۵، صص ۱۰۸-۱۱۰).

بر همین اساس بود که احمدبن‌اسماعیل سامانی (۲۹۵-۳۰۱ ق) در همان اوایل حکمرانی خود، قصد سیستان کرد؛ درگیری‌های او در طبرستان، این اقدام را برای سامانیان تا چند سال به تاخیر انداخت. استقرار سامانیان در سیستان از سال ۲۹۸ ق آغاز شد (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ص ۲۹۴)؛ از آن پس این منطقه به دوره‌ای از آشفته‌گی وارد شد. این آشفته‌گی نتیجه درگیری‌های سرداران سامانی و نیز اقدامات مدعیان قدرتی بود که در سیستان قیام می‌کردند (ابن اثیر، ۱۳۷۱، ج ۱۹، صص ۱۲۵، ۱۳۹؛ تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، صص ۲۹۵، ۲۹۹). گسترش نفوذ در منطقه سیستان، مکران و کرمان و پس از آن حفظ قلمرو خود به خصوص خراسان از خطرات احتمالی قدرت‌های محلی در این مناطق و نیز ممانعت از توسعه‌طلبی آل‌بویه در مرزهای جنوبی سامانیان، از سیاست‌های سامانیان در این مناطق بود. سامانیان این سیاست را از طریق تضعیف قدرت بازماندگان صفاریان و تسلط بر آنان، حمایت از قدرت‌های محلی دست‌نشانده و تشدید درگیری‌های داخلی به منظور ممانعت از شکل‌گیری یک قدرت پویا در منطقه بود. ظاهراً

۱. خسروبیگی، هوشنگ و ابراهیم‌زاده گرجی، سمانه. (۱۴۰۰). ارزیابی روابط حکومت محلی صفاریان با خلافت عباسی و قدرت‌های همجوار براساس سکه‌ها. پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران، سال دهم، شماره ۱ (پیاپی ۱۹)، صص ۲۷-۵۲.

دانیم که شهر بُست محل استقرار پادگان سامانی بود که غلامان ترک سامانی آن را در اختیار داشتند. غلامان ترک سامانی یا به عنوان ماموران دولتی و یا گریختگان از درگیری‌های درون‌خاندانی سامانیان، غالباً روی به این شهر می‌آوردند. از جمله در سال ۳۱۸ ق قراتکین غلام‌سالار ترک که موفق نشده بود امیر خود ابوزکریا یحیی بن احمد بن اسماعیل سامانی را به تخت بنشانند، همراه با او به بُست گریخت (ابن اثیر، ۱۳۷۱، ج ۱۹، صص ۲۴۲-۲۴۴). بست پیش از این و بعد از این نیز همچنان، سکوی نفوذ سامانیان در سیستان بود (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ۳۱۳؛ ابن اثیر، ۱۳۷۱، ج ۱۹، صص ۲۳۰، ۲۴۳). در کنار همه این موانع، تحرکات خلافت عباسی و چالش‌های خلفیان با دیگر بازماندگان صفاریان، عامل بازدارنده دیگری در تقویت جایگاه خلفیان بر امارت در سیستان بود (خسرویگی و گرجی، ۱۴۰۰، صص ۲۷-۵۱).

با قتل احمد بن محمد خلفی، فرزندش خلف ابن احمد به امارت رسید. تحقق این امر، به دلیل وجود مدعیان امارت به خصوص از سوی منتسبان به شاخه اصلی خاندان یعقوب لیث و نیز تحرکات سامانیان به سادگی میسر نگردید. اولین این مدعیان، شخصی از اعضای خاندان صفاری بود. در هنگام قتل پدرش، گروهی یکی را به نام بوخصص محمد بن عمرو را به امارت نشانده. خلف بن احمد با کمک والی بُست توانست بوخصص را متواری سازد و خود در جمادی‌الاولی سال ۳۵۲ ق به جای پدر به امارت نشست (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ص ۳۲۷).

دومین مدعی امارت، ابوالحسین طاهر بن ابی‌علی التمیمی بود. وی نیز همچون خلف، از سوی مادر نسب به صفاریان می‌برد. مادر طاهر، عایشه بنت محمد بن ابی‌الحسین بن علی بن لیث بود (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ۳۲۷). مضاف آنکه وی پیش از این از سوی پدر خلف حاکم بست شده بود و پشتیبانی سامانیان را نیز داشت و حکمرانی فراه را نیز از سوی سامانیان برعهده داشت. تمیمی‌ها جزو مهمترین گروه مهاجران عرب به سیستان در دوره اسلامی هستند (زرین کوب، ۱۳۶۳، ج ۴، ص ۳۱) و در تاریخ سیستان دوره اسلامی نقش مهمی را دارا هستند. گزارش تاریخ سیستان از حضور طاهر در بخارا و پشتیبانی سامانیان از او حکایت دارد. ظاهراً پدر خلف نیز براساس همین پشتیبانی و علیرغم میلش، بست را به طاهر وانهاده بود (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ص ۳۲۵). به نوشته تاریخ سیستان در فراه «مردم بسیار با او جمع شد» (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ص ۳۲۷). همچنین گفته شده که در سپاه او خوارج نیز حضور داشتند. در شجرةالملوک در ابیاتی شرح حال ابوعلی طاهر بن محمد التمیمی چنین آمده است، «چو از رفتن لشکر نامور/ خبر

آخرین دوره بازماندگان صفاریان مربوط به دوره حکمرانی نوادگان خلف است. براساس نسب‌نامه‌ای که ظاهراً سال‌ها بعد تدوین کرده اند، تلاش شده که نسب این خلف به خاندان یعقوب لیث صفاری منتسب شود. اسفزاری در شرح نسب نظام‌الدین یحیی حکمران سیستان (۸۴۲-۸۸۵ق) و از بازماندگان خلف، نسب او را به خلف ابی جعفر - که اولین شخص خاندان به نام خلف است - می‌رساند (اسفزاری، ۱۳۳۸، ج ۱، صص ۳۳۰-۳۳۱). مولف تاریخ سیستان وی را خلف بن لیث می‌خواند (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ص ۲۷۸) ولی مشخص نیست این لیث آیا همان لیث بن علی است که از ۲۹۶ تا ۲۹۹ ق حکمران سیستان بود یا خیر. اما آنچه که مهم است ازدواج فرزند این خلف به نام محمد با سیده بانو دختر محمد بن عمرو از نوادگان صفاریان است. مولف تاریخ سیستان گرچه این محمد بن خلف را مدح زیاد گفته ولی به صراحت از انتساب او به خاندان یعقوب لیث، سخنی نگفته است (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، صص ۲۷۵-۲۷۸). اولین حکمران حاصل از این پیوند، ابوجعفر احمد بن محمد بن خلف (۳۲۰-۳۵۲ق) (سلیمانی، ۱۳۹۶، ص ۲۰۵) است که در حقیقت سردودمان شاخه خلفیان صفاری محسوب می‌شود که مشروعیت حکمرانی خود را ظاهراً به واسطه انتساب مادری به صفاریان و نیز مقبولیت خاندان پدری، کسب کرده بود. بر همین اساس دوره حکمرانی این خاندان به نام خلفیان یا بانویه خوانده می‌شود.

در اوان شکل‌گیری حکومت احمد بن محمد بن خلف - سرشاخه حکمرانی خاندان خلفیان - در سال ۳۱۱ ق، چندین قیام مهم صورت گرفت که منجر به ضرب سکه نیز از طرف مدعیان شد. در نهایت مردم سیستان هواخواه صفاریان، ابوجعفر احمد بن محمد بن خلف (۳۱۱-۳۵۲ ق) را که نسب به صفاریان می‌برد در محرم ۳۱۱ به امارت نشانده (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، صص ۳۰۹-۳۱۲). در حقیقت این اقدام آغاز دوران امارت خلفیان بر سیستان است. رویدادهای این دوره و پس از آن نشان می‌دهد، همواره قدرت مدعیان امارتی که به خاندان صفاری وابسته نبودند، ناپایدار بوده است. دوره امارت ابوجعفر احمد بسیار طولانی بود. گرچه مولف تاریخ سیستان دوره او را دوره‌ای قرین با آسایش و امنیت مردم توصیف می‌کند (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ص ۳۱۵)، ولی در حقیقت او دوره توأم با آرامشی را طی نکرد. وی از روزهای آغازین سال ۳۱۱ ق و تا ۳۵۲ ق که به دست غلامانش به قتل رسید، درگیر چالش‌های مختلفی و از جمله مقابله با تحرکات سیاسی و نظامی سامانیان و نیز شورش‌های مختلف برون‌خاندانی و درون‌خاندانی بود. وجه اشتراک غالب این شورش‌ها، نقش شهر بُست است. می

شد به طاهر از این بوم و بر/ شتابان بیامد سوی سیستان/ خوارج به او گشتن همداستان» (صوری، ناصح و ظهیر، ۱۳۸۶، ص ۹۳).

جایگاه و توانمندی طاهر، موجب شد تا خلف به ناچار او را در امارت بر سیستان، شریک خود خواند و خطبه به نام هر دو امیر خوانده می‌شد (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ص ۳۲۷). خلف که امارت خود را بر سیستان، از دست رفته می‌دید، به بهانه سفر مکه و ادای فریضه حج، از سیستان خارج شد (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ص ۳۲۸؛ ابن اثیر، ۱۳۷۱، ج ۲۰، ص ۲۷۴). خلف که پشتیبانی سامانیان را از طاهر دریافته بود، خود متوسل به آل‌بویه شد و در مسیر بازگشت از حج به بغداد رفت و از احمد معزالدوله، یاری آل‌بویه را طلبید و معزالدوله ظاهراً تلاش کرد تا از این موقعیت بهره جوید و در سال ۳۵۳ق فرمان حکمرانی خلف بر سیستان را از سوی آل‌بویه صادر کرد (ابن مسکویه، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۲۶۱). مولف تاریخ سیستان این فرمان را از جانب خلیفه عباسی نوشته است (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ص ۳۴۲). با این حال ظاهراً در این دوران دل‌مشغولی‌های آل‌بویه در مناطق غربی و به‌خصوص در دستگاه خلافت، اجازه یاری آل‌بویه را برای خلف میسر نساخت. خلف نیز خود را هنوز ناتوان در رویارویی می‌دید، این بار به بخارا رفت تا حمایت و کمک امیر سامانی را نیز به دست آورد. خلف با کمک سامانیان به سیستان رفت. وی گرچه در ابتدا موفق نشد ولی مرگ یکباره طاهر در سال ۳۵۸ق، او را از دشمنی صعب‌رهانید (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ص ۳۳۴).

با این حال پسر طاهر با نام حسین، به رویارویی خلف رفت. از این پس، رویدادهای دوره امارت خلف، تا سال ۳۷۳ ق معطوف به درگیری‌های او با حسین بن طاهر است؛ ولی آنچه که در این میان و مرتبط با موضوع این بررسی حائز توجه است اتحاد حسین بن طاهر با یکی دیگر از مدعیان امارت به نام علی‌بن محمد بارزی است. اتحادی که همان‌گونه که گفته خواهد شد ظاهراً سامانیان تدارک آن را دیده بودند.

ابو‌احمد الحسین بن طاهر سه بار بر در طی سال‌های ۳۵۹ تا ۳۶۰، ۳۶۰ تا ۳۶۱ و ۳۶۹ تا ۳۷۰ بر سجستان دست یافت و از هر سه دوره، سکه‌هایی از او دیده شده است. وجود این سکه‌ها در کنار گزارش‌های موجود در متون تاریخی به خصوص تاریخ سیستان، می‌تواند ترسیمی محدود از رویدادهای این دوره در اختیار ما قرار دهد.

محورهای موثر در درگیری‌های سال‌های ۳۵۹ تا ۳۷۳ ق میان خلف بن احمد و حسین بن طاهر افزون بر دو مدعی، سامانیان و خلافت عباسی بودند. با این حال در اولین مرحله این درگیری در سال‌های ۳۵۹ تا ۳۶۰ ق علی‌بن محمد بارزی به عنوان قدرت پنجم در صحنه سیاسی سیستان، کرمان و مکران حضور یافت.

علی‌بن محمد بارزی

اطلاعات موجود از علی‌بن محمد، بسیار اندک است؛ پسوند نام او به بارزی نیز براساس منشأ یا محل قیام او که جبال بارز در کرمان است، گفته شده است. به نوشته ابن حوقل، بارز یا «البارز» منطقه ای کوهستانی و سردسیر و «فراخ نعمت» بود و مردمی بی‌آزار و تندرست داشت (ابن حوقل، ۱۳۴۵، ص ۷۵). مبارک بن محمد بن عبدالواحد شیبانی جزری موصلی (۵۴۴-۶۰۶ق)، معروف به مجدالدین ابن اثیر، رجالی و فقیه شافعی مذهب در کتاب النهایه فی غریب الحدیث، گزارش‌هایی از بارز به ما می‌دهد. به نوشته او براساس روایاتی، بارزی‌ها را قومی جنگجو توصیف می‌کند (مجدالدین ابن اثیر، ۱۴۲۱ق، ج ۱، ص ۲۴).

اطلاق عنوان او به بلوچ نیز ظاهراً به دلیل انتساب او به بلوچ‌ها است. سید محمدعلی امام شوشتری قفص را عربی شده واژه کوچ می‌داند که گروهی از مردم بودند که در کوهستان بارز می‌زیستند. قفص در متون تاریخی و جغرافیایی دوره اسلامی بیشتر همراه بلوچ به کار رفته است. به نوشته او، بلوچ‌ها یا بلوص‌ها مردمی بودند که در حدود کرمان تا مکران می‌زیستند و عضدالدوله دیلمی برای ایمن ساختن مسیر کاروان‌های فارس به کرمان و خراسان، آنها را سرکوب کرد (امام شوشتری، ۱۳۴۷، ص ۹۲). با این حال به نظر می‌رسد باید بین قفص‌ها و بلوچ‌ها و بارزی‌ها تفاوت قائل بود. به نوشته مولف صورۃ الارض در قرن چهارم ق، بلوچ‌ها مردمی بودند که در دامنه کوه قفص (کوچ) می‌زیستند و انسان‌های دامدار و بی‌آزار و نیکی‌رسان به دیگران هستند و مردم قفص جز از ایشان از کسی نمی‌ترسند (ابن حوقل، ۱۳۴۵، ص ۷۵). وی در جایی دیگر به صراحت قفص‌ها را از بارزی‌ها و بلوچ‌ها جدا می‌داند. وی کوه‌های بارز را از کوه‌های قفص جدا نوشته است (ابن حوقل، ۱۳۴۵، ص ۷۴). ابن حوقل ساکنان قفص را چند طایفه می‌داند که موجب ناامنی راه‌ها شده‌اند (ابن حوقل، ۱۳۴۵، ص ۷۵). پیش از او نیز، ابن خردادبه به صراحت «قفص و بارز و مزاج و بلوص [بلوچ]» را جدا از یکدیگر نوشته است (ابن خردادبه، ۱۳۷۱، ص ۳۹). مولف حدود العالم نیز مردم «بلوچ [بلوچ]» را جدای از کوفچ یاد می‌کند (حدود العالم، ۱۳۶۲، ص ۱۲۷).

کوفچ عنوان دیگری است که در کنار عناوین دیگر در متون جغرافیایی و تاریخی دیده می‌شود. ظاهراً کوفچ‌ها نیز همان کوچ و یا قفص هستند. زیرا ابن حوقل، قفص و کوچ را یکی دانسته است. وی این مردم را هفت طایفه نوشته (ابن حوقل، ۱۳۴۵، ص ۷۵). مولف

الیاسیان معرفی کرده است (باسورث، ۱۳۸۱، ص ۳۴۰). جد او ابوعلی محمدبن الیاس (۳۱۷-۳۵۶ ق) از مردمان سغد و از سرداران سامانیان بود که در نزاع‌های جانشینی درون خاندانی سامانیان گریخت و در سال ۳۱۷ ق به کرمان رفت (ابن اثیر، ۱۳۷۱، ج ۱۹، ص ۲۴۳) و در کرمان حکمرانی ناپایداری برای خود و خاندانش فراهم آورد. از او سکه‌ای به سال ۳۳۴ ق که در بردسیر کرمان ضرب شده در دست است (Stephen Album Rare Coins. Auction 36 p. 2020؛ تصویر شماره ۱). حکمرانی آنان محور تراحم سیاسی و نظامی آل‌بویه و سامانیان در جنوب شرقی ایران بود. به نوشته ابن اثیر در این تراحم سیاسی، سلیمان دل به سامانیان داشت. در سال ۳۵۹ ق منصور بن نوح سپاهی با هدف تصرف کرمان، به یاری سلیمان و متحدان او که از قفص‌ها و بلوچ‌ها بودند، فرستاد. این سپاه متحمل شکست سختی از والی عضدالدوله در کرمان شد و در این نبرد سلیمان و دو برادرزاده‌اش کشته شدند (ابن اثیر، ۱۳۷۱، ج ۲۱، صص ۱۹-۲۰). گزارش ابن مسکویه نیز نشان می‌دهد که سلیمان در خراسان بود و امیر سامانی، سپاهی برای حمله به کرمان در اختیار او نهاده بود (ابن مسکویه، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۳۶۰).

پس از فتح کرمان توسط عضدالدوله بویه، خبر آن به خلف‌بن احمد صفاری رسید. سپس از طرف خلیفه فرمان همه ایالت کرمان برای عضدالدوله صادر شد. عضدالدوله فرمانروایی کرمان را به پسرش ابوالفوارس شیر ذیل داد که سکه‌های برجای مانده گواهی بر صحت ادعای ابن مسکویه است (ابن مسکویه، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۳۰۹؛ تصاویر شماره ۲، ۳، ۴، ۵، ۶). از آنجا که سلیمان بن محمد الیاس سعی در تسلط بر کرمان و مکران و مطیع کردن بلوچ‌ها و کوچ‌ها داشت؛ عضدالدوله در سال ۳۶۰ گورگیر بن جستان (از جستانیان دیلمی) را برای نبرد با سلیمان الیاسی گسیل داشت که منجر به کشته شدن سلیمان و چند تن دیگر از امیرزادگان الیاسی گردید (ابن اثیر، ۱۳۶۴، ج ۱۵، صص ۱۹-۲۰؛ ابن مسکویه، ۱۳۷۶، ج ۶، صص ۳۵۹-۳۶۰). سپس ابوسعید بلوچ، طوایف کوچ و بلوچ را دیگر بار متحد کرد تا با دیلمیان به نبرد پردازند که این بار نیز سرداران عضدالدوله از جمله گورگیر جستانی و عابد بن علی توانستند علاوه بر شکست طوایف مذکور تا انتهای مکران و هرمز را نیز تصرف کنند (ابن اثیر، ۱۳۶۴، ج ۱۵، صص ۲۳-۲۴؛ ابن مسکویه، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۳۶۰).

پس از آنکه دیگر بار بلوچ‌ها متحد شدند؛ این بار در ذی‌القعدة سال ۳۶۰ خود عضدالدوله به سوی ایالت کرمان رفت. این بار بلوچ‌ها

حدودالعالم نیز مردم کوچ را هفت گروه نوشته که چوپان و برزیگر هستند (حدود العالم، ۱۳۶۲، صص ۳۱، ۱۲۷).

در تنها سکه منسوب به علی بن محمد نیز از وابستگی قومی یا جغرافیایی او نامی نیست (سلیمانی، ۱۳۹۶، ص ۲۱۸). با توجه به گزارش ابن مسکویه که صفت «بارزی» را برای او قید کرده، احتمالاً وی از اهالی بارز بوده که موفق شده گروه‌هایی از بلوچ‌ها، قفص‌ها و منوجانی‌ها^۱ را با خود همراه سازد.

بخشی از قلت اطلاعات ما ناشی از این است که تاریخ‌نگاری‌های محلی موجود در کرمان مربوط به دوره سلاجقه و پس از آن است. حتی ناصرالدین منشی کرمانی که به صورت گذرا به رویدادهای کرمان پیش از قرن هشتم اشاره کرده، علیرغم شرح حملات عضدالدوله آل‌بویه به کرمان، به علی بن محمد، اشاره ندارد (منشی کرمانی، ۱۳۶۲، ص ۱۵). همان‌گونه که گفته خواهد شد علیرغم آنکه ابن اثیر و ابن مسکویه از حرکت نظامی این گروه در کرمان، گزارش کرده‌اند ولی تنها ابن مسکویه است که نام علی بن محمد بارزی را در اختیار ما قرار می‌دهد.

احتمالاً باید اولین حضور نظامی علی بن محمد بارزی را در سال ۳۵۹ ق بدانیم. گرچه به نظر می‌رسد به دلیل ضرورت تدارک حرکت نظامی منوجانی‌ها و قفص‌ها و دیگر اقوام هم پیمان آنان، تمهیدات این رویداد به پیش از این تاریخ می‌تواند بازگردد. همچنین به نظر می‌رسد آنان پیش از این با طاهر بن محمد تمیمی متحد دیگر سامانیان نیز در ارتباط بودند. همان‌گونه که یاد شد، گفته شده که بخشی از سپاه طاهر از خوارج بودند (صبوری، ناصح و ظهیر، ۱۳۸۶، ص ۹۳). بر همین اساس احتمال حضور خوارج در سپاه قفص‌ها نیز دور از انتظار نیست؛ البته این گمان به خاطر وجود خوارج در سیستان به عنوان یک نیروی جنگجوست نه بدان معنی که قبایل کوچ و بلوچ به مذهب خوارج بودند.

به نظر می‌رسد در سال ۳۵۹ ق، علی بن محمد بارزی یکی از فرماندهان سپاه منوجانی‌ها یا قفص‌ها بود. ابن اثیر در شرح رویدادهای این سال بدون آنکه نامی از علی بن محمد به میان آورد از همراهی قفص‌ها و بلوچ‌ها با سلیمان بن ابی علی بن الیاس و اتحاد آنان با سامانیان علیه آل‌بویه یاد کرده است (ابن اثیر، ۱۳۷۱، ج ۲۱، صص ۱۹-۲۰).

منظور از این سلیمان، اشاره به سومین و آخرین فرمانروا از خاندان فرمانروایان محلی کرمان است که باسورث آنها را با عنوان

تاریخ دیگر نام این قلعه را دیده‌ام که سلاطین بعضی از مقصرین را به این قلعه می‌فرستادند (وزیری، ۱۳۷۶، ص ۲۱۹).

۱. مینوجان که مخففاً آن را منوجان گویند از قلاع محکمه و قدیمه رودبار است که در زمان ساسانیان ساخته شده، یومنا هذا معمور است. در تکلمه‌الاجبار و بعضی از

علی‌بن‌محمد بارزی را به سرداری خود برگزیده بودند. در نهایت این نبرد نیز به دستگیری علی‌بن‌محمد و کشته شدن ابن ابوالرجال بلوچ انجامید (ابن مسکویه، ۱۳۷۶، ج ۶، صص ۳۶۱-۳۶۲).

تصویر شماره ۲: سکه شیرذیل بن عضدالدوله	تصویر شماره ۱: سکه محمد بن الیاس
 <p>- جنس، نقره - وزن، ۳/۳۷ گرم - قطر، - تاریخ ضرب، ۳۵۸ ق - محل ضرب، بردسیر - مأخذ، مجموعه خصوصی متن روی سکه، لله / محمد رسول الله / المطیع لله / الامیر العدل عضدالدوله ابوشجاع / شیر ذیل بن عضدالدوله حاشیه، محمد رسول الله ارسله بالهدی و [دین] الحق لیظهره علی‌الدین کله ولوکره المشرکون متن پشت سکه، د / لا اله الا الله وحده لا شریک له / رکن‌الدوله ابوعلی حاشیه، بسم الله ضرب هذا الدرهم ببردسیر سنه ثمان و خمسين و ثلثمائه</p>	 <p>- جنس، نقره - وزن، ۲/۷۶ گرم - قطر، - تاریخ ضرب، ۳۳۴ ق - محل ضرب، بردسیر - مأخذ، Stephen Album Rare Coins. Auction 36. 2020 متن روی سکه، لله / محمد رسول الله / المستکفی بالله / محمد بن الیاس حاشیه، محمد رسول الله ارسله بالهدی و [دین] الحق لیظهره علی‌الدین کله ولوکره المشرکون متن پشت سکه، لا اله الا الله وحده لا شریک له / ابوعلی حاشیه، بسم الله ضرب هذا الدرهم ببردسیر سنه اربع و ثلثین و ثلثمائه</p>
تصویر شماره ۴: سکه شیر ذیل بن عضدالدوله	تصویر شماره ۳: سکه عضدالدوله ابوشجاع
 <p>- جنس، نقره - وزن، ۴/۳۱ گرم - قطر، ۲۹/۵ میلی‌متر - تاریخ ضرب، ۳۶۲ ق - محل ضرب، بزم - مأخذ، Agora Auctions. Sale 98. 2020 متن روی سکه، لله / محمد رسول الله / المطیع لله / الامیر العدل عضدالدوله ابوشجاع / شیرذیل بن عضدالدوله حاشیه، محمد رسول الله ارسله بالهدی و [دین] الحق لیظهره علی‌الدین کله ولوکره المشرکون متن پشت سکه، د / لا اله الا الله وحده لا شریک له / رکن‌الدوله ابوعلی حاشیه، بسم الله ضرب هذا الدرهم بزم سنه اثنین و ستین و ثلثمائه</p>	 <p>- جنس، نقره - وزن، ۳/۲۰ گرم - قطر، - تاریخ ضرب، ۳۶۰ ق - محل ضرب، سیراف - مأخذ، مجموعه خصوصی متن روی سکه، لله / محمد رسول الله / المطیع لله / الامیر العدل عضدالدوله ابوشجاع حاشیه، محمد رسول الله ارسله بالهدی و [دین] الحق لیظهره علی‌الدین کله ولوکره المشرکون متن پشت سکه، لا اله الا الله وحده لا شریک له / رکن‌الدوله ابوعلی حاشیه، بسم الله ضرب هذا الدرهم بسیراف سنه ستین و ثلثمائه</p>
تصویر شماره ۶: سکه شیر ذیل بن عضدالدوله	تصویر شماره ۵: سکه شیر ذیل بن عضدالدوله
 <p>- جنس، نقره - وزن، ۳/۴۹ گرم - قطر، حدود ۲۷ میلی‌متر - تاریخ ضرب، ۳۶۳ هـ - محل ضرب، بردسیر - مأخذ، St. James Auctions Ltd. Auction 37. 2016 متن روی سکه، لله / محمد رسول الله / المطیع لله / الامیر العدل عضدالدوله ابوشجاع / شیرذیل بن عضدالدوله</p>	 <p>- جنس، نقره - وزن، - قطر، ۲۶ میلی‌متر - تاریخ ضرب، ۳۶۲ ق - محل ضرب، بردسیر - مأخذ، موزه ملی ملک / ۵۱۱۲،۰۶،۰۳۱۱ متن روی سکه، لله / محمد رسول الله / المطیع لله / الامیر العدل عضدالدوله ابوشجاع / شیرذیل بن عضدالدوله</p>

حاشیه، محمد رسول الله ارسله بالهدی و [دین] الحق لیظهره علی‌الدین کله ولوکره المشرکون / متن پشت سکه، لا اله الا الله وحده لا شریک له / رکن الدوله ابوعلی حاشیه، بسم الله ضرب هذا الدرهم ببردسیر سنه اثنین و ستین و ثلثمائه

حاشیه، محمد رسول الله ارسله بالهدی و [دین] الحق لیظهره علی‌الدین کله ولوکره المشرکون / متن پشت سکه، لا اله الا الله وحده لا شریک له / رکن الدوله ابوعلی حاشیه، بسم الله ضرب هذا الدرهم ببردسیر سنه ثلث و ستین و ثلثمائه

با این حال به نظر می‌رسد پس از این شکست، سامانیان ارتباط خود را با نیروهای متحد خود که از میان اقوام بلوچ و قفص بودند حفظ کردند. گزارش‌ها از شورش مجدد قفصی‌ها و بلوچ‌ها علیه حکمران آل‌بویه در جیرفت حکایت دارد. در گزارش ابن اثیر، گفته شده که قفص‌ها و بلوچ‌ها بر گرد فرمانده خود به نام «ابوسعید بلوصی» [بلوچی] جمع شدند و به مقابله حکمران کرمان رفتند و این‌بار نیز متحمل شکست شدند. این جنگ در دهم صفر سال ۳۶۰ روی داد. در این درگیری‌ها پنج‌هزار تن از آنان به همراه دو فرزند ابوسعید کشته شدند (ابن اثیر، ۱۳۷۱، ج ۲۱، صص ۲۳-۲۴). در گزارش ابن مسکویه، محور شورش، «سرداران منوجانی» هستند که «دیگر کوچ‌ها و بلوچ‌ها» با آنان همراه شده‌اند و در میان بلوچ‌ها نیز ابوسعید بلوچ با دو فرزندش، حضور داشته‌اند. در این درگیری همچون گزارش ابن اثیر، پنج‌هزار تن از جمله دو فرزند ابوسعید کشته شدند. بسیاری از آنان از جمله ابوالفوارس منوجانی که ظاهراً از سرداران سپاه منوجان بوده، به اسارت درآمدند. براساس این گزارش، عابد بن علی فرمانده سپاه آل‌بویه بسیاری از شورشیان را ردیابی کرد و آنان ناچار شدند پناهگاه‌های خود در کوه‌ها را تحویل دهند (ابن مسکویه، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۳۶۰).

اما آنچه که در این بررسی حائز اهمیت است شورش مجدد در ده ماه بعد در ذیقعه سال ۳۶۰ در این منطقه است. ابن اثیر و ابن مسکویه هر دو به این درگیری اشاره دارند. به گزارش ابن مسکویه، بلوچ‌ها دوباره دست به حمله زدند و به نبرد پرداختند. عضدالدوله در ذی‌القعدة به کرمان رفت. «چون به سیرجان رسید بلوچ‌ها را دید که علی‌بن محمد بارزی را به سرداری خود برگزیدند. پس عابد بن علی را با سپاهی انبوه از دیلم، گیل، ترک، عرب، کرد، زط و دیگر جنگجویان بر سر ایشان گسیل داشت. همین که آنان از آمدن سپاه خبردار شدند پا به گریز نهادند و به راه‌های تنگ و پیچاپیچ رفتند، که گمان می‌کردند سپاه بدان ره نتواند برد. عابد بن علی برادر خود را با گروهی نیرومند به دنبال ایشان فرستاد، خود نیز با باقی سپاه از راه دیگر، به سوی خاستگاه‌شان در کوه‌های بارز رفته آنها را بگشود و علی‌بن محمد بارزی را از آنجا پایین آورد، داماد او ابودارم را نیز دستگیر کرد. ایشان خبرنگاران پیش‌آهنگ فرستاده بودند که غافلگیر نشوند، ولی همگی اسیر شده، کسی از آنان بازنگشت تا خبری ببرد، ایشان نیز مطمئن در آنجا بودند، تا سپاه بر سرشان

رسید و در همانجا گرفتار آمدند» (ابن مسکویه، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۳۶۱). براساس این گزارش، جنگی سخت در روز دوشنبه ۱۸ ربیع الاول سال ۳۶۱ و ظاهراً در کوه‌های بارز روی داده که از برآمدن تا فرو شدن آفتاب ادامه داشت و در این جنگ جز اندکی از مردان به همراه زنان و کودکان، کسی از یاران علی‌بن محمد بارزی، زنده نماند. تعدادی امان خواستند و پیمان وفاداری بستند. به فرمان عضدالدوله اموال همه مصادره شد و همه بازماندگان از کوه‌ها به پایین منتقل شدند و کارگران و کشاورزان در محل‌های آنان سکونت داده شدند (ابن مسکویه، ۱۳۷۶، ج ۶، صص ۳۶۱-۳۶۲). ابن اثیر نیز همین گزارش را با جزئیات کمتر ارائه داده است گرچه او نامی از علی‌بن محمد بارزی نمی‌برد (ابن اثیر، ۱۳۷۱، ج ۲۱، صص ۲۳-۲۴). به نظر می‌رسد گزارش این رویداد توسط مسکویه رازی به دلیل دسترسی او به کتابخانه و اسناد دولتی آل‌بویه قابل وثوق است.

یک سکه مکشوفه ضرب زرنج سیستان که توامان نام علی‌بن محمد بارزی و حسین بن طاهر (مدعی امارت خلف بن احمد) را بر خود دارد (تصویر شماره ۹)، بخشی دیگر از اطلاعات ما را در ارتباط با این رویداد تکمیل می‌کند. اطلاعات مندرج در این سکه نشان می‌دهد که رفتار سیاسی و نظامی علی‌بن محمد بارزی با رویدادهای سیستان و درگیری‌های حسین بن طاهر و خلف بن احمد در ارتباط است. گرچه مولف تاریخ سیستان در شرح درگیری‌های حسین بن طاهر با خلف بن احمد در سال‌های ۳۵۹ تا ۳۶۱ ق نه تنها اشاره‌ای به رویدادهای کرمان ندارد بلکه نامی نیز از علی‌بن محمد بارزی یا بلوچی نمی‌برد (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، صص ۳۳۳-۳۳۴).

حسین بن طاهر

همان گونه که یاد شد حسین بن طاهر تمیمی از زمان مرگ پدر در سال ۳۵۸ ق و تا زمان مرگ در سال ۳۷۳ ق با کسب حمایت سامانیان و نیروهای طرفدارش در سیستان، به‌عنوان یکی از مدعیان قدرت، رویاروی خلف بن احمد بود.

گزارش تاریخ سیستان از رویدادهای سال‌های ۳۵۸ تا ۳۶۱ ق بسیار خلاصه است. در گزارش سال ۳۶۰ ق اشاره دارد که روز سوم جمادی‌الآخر، خلف بن احمد به سیستان آمد و همه اموال بازمانده از طاهر و نیز اموال فرزندش حسین را تصاحب کرد و یاران او را

احمد در دست داریم ظاهراً در ماه‌های محرم تا جمادی‌الآخر سال ۳۶۰ و در سجستان ضرب شده است. در سکه‌های حسین بن طاهر در روی سکه نام خلیفه و در پشت سکه نام حسین بن طاهر درج شده است. با این تفاوت که در سکه دوم نام علی‌بن‌محمد بارزی در روی سکه و پس از نام خلیفه و نیز مقدم بر نام حسین بن طاهر ضرب شده است. در حاشیه روی هر دو سکه نیز برخلاف سکه‌های پیشین صفاریان و نیز سکه‌های پدر حسین (طاهر بن محمد)، بخشی از آیه «نصر من الله و فتح قریب»^۱ به نشانه پیروزی نقش شده است (جدول شماره ۱ و ۲).

کشت به گونه‌ای که هیچ «حسینی» در سیستان نماند و بقیه یاران نیز به «خراسان» رفتند یا به «غربت» (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ص ۳۳۵). این گزارش کوتاه نشان‌دهنده وابستگی حسین بن طاهر به سامانیان است زیرا غالباً در تاریخ سیستان هر جا به خراسان اشاره دارد منظور قلمرو سامانیان و دربار آل سامان است. مولف تاریخ سیستان پس از اشاره به استقرار خلف به امارت، بلافاصله از ورود حسین بن طاهر و یارانش به سیستان در شعبان ۳۶۱ در حدود ۱۴ ماه بعد گزارش می‌کند (تاریخ سیستان، ۱۳۶۶، ص ۳۳۵). از سال ۳۵۸ تا ۳۵۹ سکه‌ای از خلف یا حسین بن طاهر در دست نداریم. در سال ۳۶۰ ق سه سکه طلا از حسین بن طاهر و خلف بن

جدول شماره ۱. سکه‌های حسین بن طاهر و خلف بن احمد در سال ۳۶۰ ق (سلیمانی، ۱۳۹۶، صص ۲۱۷-۲۱۹)

ردیف	تاریخ ضرب ق	نام خلیفه در روی سکه	نام امیر یا حکمران تابع
۱	۳۶۰	المطیع‌لله	پشت سکه، الحسین بن طاهر
۲	۳۶۰	المطیع‌لله	روی سکه، علی بن محمد پشت سکه الحسین بن طاهر
۳	۳۶۰	المطیع‌لله	روی سکه، خلف بن احمد

جدول شماره ۲. مقایسه سکه‌های حسین بن طاهر در سال ۳۶۰ و ۳۶۱ ق

متن	سکه مشترک با علی بن محمد بارزی	سکه مستقل اول	سکه مستقل دوم
تاریخ ضرب	۳۶۰	۳۶۰	۳۶۱
جنس سکه	طلا		
وزن سکه (گرم)	۲/۰۵	۱/۷۴	۱/۶۹
قطر (میلیمتر)	۱۴-۱۶	۱۵	حدود ۱۴
محل ضرب	سجستان		
متن روی سکه	لله / محمد رسول الله صلی الله علیه		
نام شخص روی سکه	المطیع‌لله [خلیفه عباسی] علی بن محمد [بارزی]	المطیع‌لله [خلیفه عباسی]	الحسین بن طاهر
حاشیه روی سکه	نصر [من الله] و فتح قریب	نصر [من الله] و فتح قریب	سنه احدی و ستین و ثلثمائه
متن پشت سکه	لا اله الا الله وحده		
نام شخص پشت سکه	الحسین بن طاهر	الحسین بن طاهر	المطیع‌لله [خلیفه عباسی]

۱. بخشی از آیه شریف قرآن کریم شماره ۱۳ سوره صف، «نصرت و یاری خدا (در جنگ) و فتح نزدیک (سپاه اسلام) است».

حاشیه پشت سکه	ضرب [بسجستان سنه] ستین و ثلثمائه	ضرب [بسجستان سنه] ستین و ثلثمائه	ضرب [هذا] الدینار بسجستان
---------------	----------------------------------	----------------------------------	---------------------------

را که اکنون امارت سیستان را داشت مامور پشتیبانی از علی بن محمد ساخته بودند. احتمالاً سکه دیگر (جدول شماره ۱ ردیف ۳) در فاصله ماه‌های ربیع‌الاول تا جمادی‌الاول سال ۳۶۰ ضرب شد (جدول شماره ۳). مندرجات سکه این‌گونه تداعی می‌کند که حسین بن طاهر به نوعی تابعیت علی بن محمد بارزی را پذیرفته است.

سامانیان که از سال ۳۵۷ ق از طریق اتحاد با وشمگیر زیاری در تدارک گشایش جبهه جدیدی علیه رکن‌الدوله آل‌بویه بودند به دلیل مرگ ناگهانی وشمگیر، ناکام ماندند. ظاهراً در این ایام تمام مساعی آنان معطوف به احیای این برنامه بود. اقدامی که با ازدواج بیستون زیاری با یکی از دختران عضدالدوله در سال ۳۶۰ ق، ناموفق ماند (گردیزی، ۱۳۶۳، ص ۲۳۷). بر همین اساس احتمالاً سامانیان پس از ناامیدی از گرگان و زیاریان، در تدارک گشایش یک جبهه جدید علیه آل‌بویه در کرمان و با محوریت علی بن محمد بارزی و حسین بن طاهر بودند. در حقیقت گرچه اولین گزارش مربوط به شورش علی بن محمد بارزی در کرمان و علیه آل‌بویه در ذی‌القعدة سال ۳۶۰ است ولی ظاهراً تدارک این قیام با همراهی حسین بن طاهر و سامانیان، پیش از این انجام شده بود. با شکست حسین بن طاهر در سیستان، علی بن محمد بارزی نیز عملاً پشتیبانی خود را از دست داد. سامانیان نیز که درگیر مجادلات خود در گرگان بودند، فرصت حمایت کامل از او را نیافتند و در نهایت همان‌گونه که گفته شد، حرکت نظامی بارزی در ربیع‌الاول سال ۳۶۱ به شکست و مرگ او منجر شد.

در هر حال، در جمادی‌الثانی این سال، خلف بن احمد موفق به شکست حسین بن طاهر شد و حسین و یارانش به دربار سامانیان گریختند. خلف پس از این پیروزی سکه‌ای با نام خود ضرب کرد در این سکه همان آیه فتح تکرار شده است (جدول ۱ ردیف ۴).

در سال ۳۶۱ ق از حسین بن طاهر یک سکه دیگر نیز در دست داریم که همچون سکه اول در سال ۳۶۰ ق است. مقایسه این سکه ها در جدول شماره ۲ نشان می‌دهد در سکه اول و دوم نام خلیفه عباسی در روی سکه درج شده است با این تفاوت مهم که در سکه اول بعد از نام خلیفه، نام علی بن محمد بارزی نوشته شده است. به عبارتی در روی سکه به روال معمول بعد از نام خداوند و رسول خدا (ص)، نام خلیفه و سپس بزرگترین امیر ضرب شده است. در اینجا نام علی بن محمد بلافاصله بعد از نام خلیفه آمده است. در سکه دوم، گرچه دیگر نام علی بن محمد نیست ولی نام حسین بن طاهر نیز در روی سکه نیست. در هر دو سکه نام حسین در پشت سکه درج شده است که نشان دهنده فروتر بودن مقام وی نسبت به اسامی درج شده در روی سکه است.

همچنین اگر بپذیریم که معمولاً پایین‌ترین مقام (از میان اشخاص دارای نام در سکه) نسبت به ضرب سکه اقدام می‌کرد، در اینجا حسین بن طاهر دارای این وضعیت است زیرا سکه ضرب سجستان است و نه ضرب بارزی یا قلمرو علی بن محمد. در حقیقت حسین با ضرب سکه به نام خلیفه و سپس علی بن محمد، فرمانبرداری خود را از خلیفه و سپس علی بن محمد اعلام کرده است.

مقایسه گزارش رویدادها و سکه‌های ضرب شده در سال ۳۶۰ ق و نیز ماه شمار رویدادهای این سال (جدول شماره ۳) این احتمال را نشان می‌دهد که حسین بن طاهر پس از آنکه با حمایت سامانیان، امارت خود را در سیستان تشکیل داد در اوایل سال ۳۶۰ ق نسبت به ضرب سکه اقدام کرد (جدول ۱، ردیف‌های ۱ و ۲). پس از شکست دوباره متحدان سامانیان یعنی منوجان‌ها، قفص‌ها و بلوچ‌ها در کرمان با رهبری ابوسعید بلوچ در صفر ۳۶۰ ق، سامانیان این گروه‌ها را مجدد و این بار با رهبری علی بن محمد بارزی سامان دهی کردند. ظاهراً حسین بن طاهر

جدول شماره ۳. ماه‌شمار رویدادهای سال ۳۶۰ ق

ماه‌ها	رویداد
محرّم	امارت حسین بن طاهر در سیستان
صفر	امارت حسین بن طاهر در سیستان شکست ابوسعید بلوچ از آل‌بویه در کرمان
ربیع‌الاول، ربیع‌الثانی، جمادی‌الاول	امارت حسین بن طاهر در سیستان
جمادی‌الثانی	آمدن خلف به سیستان و متواری ساختن یاران حسین
رجب، شعبان، رمضان، شوال	استقرار امارت خلف در سیستان

ذی القعدة	استقرار امارت خلف در سیستان خبر شورش علی‌بن‌محمد بارزی که احتمالاً از ماه‌های قبل نیز تدارک دیده است.
ذی‌الحجه	استقرار امارت خلف در سیستان

در گرو صفاریان داشتند نیز از رفتار حسین بن طاهر در وابستگی به علی‌بن‌محمد و وابستگی به سامانیان، ناخرسند بودند و این امر نتوانست پشتیبانی‌های لازم را برای علی‌بن‌محمد - آنگونه که سامانیان انتظار داشتند- فراهم آورد.

در این میان پرواضح است که علی‌بن‌محمد بارزی تنها در میان قبایل کوچ و بلوچ مقبولیت داشته و اتحاد او با الحسین بن طاهر التمیمی حتی از مقبولیت عامه امیر حسین نیز کاست. در هر صورت این شخص نتوانست در بازی سیاسی در کرمان، سیستان، بخارا و بغداد پیروز میدان شود.

منابع

- ابن اثیر، عزالدین. (۱۳۷۱). الکامل فی التاریخ، ۱۵. ترجمه علی هاشمی حائری. تهران، علی اکبر علمی.
- ابن اثیر، عزالدین. (۱۳۷۱). الکامل فی التاریخ، ۱۹، ۲۰، ۲۱. ترجمه ابوالقاسم حالت. تهران، علی اکبر علمی.
- ابن اثیر، مجدالدین. (۱۴۲۱ ق.). النهایه فی غریب الحدیث و الاثر. ریاض، دارابن الجوزی.
- ابن حوقل، ابوالقاسم محمد. (۱۳۴۵). صورۃ الارض. ترجمه جعفر شعار. تهران، انتشارات امیرکبیر.
- ابن خردادبه، عبیدالله بن عبدالله. (۱۳۷۱). المسالك و الممالک. ترجمه حسین قره چانلو. تهران، نشر نی.
- ابن مسکویه، احمد بن علی. (۱۳۷۶). تجارب الامم، ج ۶ ترجمه علی نقی منزوی، تهران، توس.
- اسفزاری، معین‌الدین محمد. (۱۳۳۸). روضات الجنات فی اوصاف مدینه هرات، ج ۱. تصحیح محمد کاظم امام. تهران، دانشگاه تهران.
- امام شوشتری، محمد علی. (۱۳۴۷). فرهنگ واژه های فارسی در زبان عربی، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- باسورث، کلیفورد ادموند. (۱۳۸۱). سلسله‌های اسلامی جدید. ترجمه فریدون بدره‌ای. تهران، مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
- تاریخ سیستان. (۱۳۶۶). تصحیح ملک‌الشعرا بهار. تهران، کلاله خاور.

همچنین در هر سه سکه نیز نام خلیفه عباسی به منزله تابعیت از خلافت وجود دارد. اینکه نام امیر سامانی در سکه‌ها درج نشده مشخص نیست؛ ولی بررسی سکه‌های پیشینی امرای صفاری و نیز امرای مدعی حتی سکه‌های طاهر بن محمد نیز - که پشتیبانی مستقیم سامانیان را داشت - نشان می‌دهد که در این سکه‌ها نیز نام امیر سامانی درج نشده است. در این میان فقط در یک سکه مربوط به سال ۳۷۰ ق از حسین بن طاهر است که نام امیر سامانی در سکه درج شده است (خسروبیگی و گرجی، ۱۴۰۰، ص ۵۱).

رویاری علی‌بن‌محمد با حسین بن طاهر پس از این چندین سال دیگر ادامه یافت. در این رویدادها، حمایت سامانیان از حسین بن طاهر آشکار است (خسروبیگی و گرجی، ۱۴۰۰، صص ۴۰-۴۲).

نتیجه

اگر ضرب سکه را به عنوان یکی از ارکان تشکیل حاکمیت سیاسی و نشانه حکمروایی بدانیم، علی‌بن‌محمد بارزی را باید جزو حکمرانان محلی کرمان و سیستان تلقی کنیم که حکومتی ناپایدار داشت. وی با تشکیل اتحادیه‌ای از اقوام منطقه جنوب شرقی ایران و با حمایت سامانیان موفق به تشکیل یک قدرت سیاسی در منطقه شد. وابستگی وی به سامانیان و مقبولیت خاندان صفاری در سیستان، احتمالاً مهمترین گزینه در مورد علت گمنامی وی در تاریخ سیستان است.

در هر صورت پیدایی قدرت سیاسی او و حداقل به شکل ضرب سکه، نمی‌توانست بدون حمایت سامانیان محقق شود. همچنین دانسته شد که او پس از الیاسیان، گزینه مهم سامانیان برای نفوذ در کرمان و دل مشغول داشتن آل‌بویه در این منطقه بود. تقارن این رویداد با ضعف تدریجی سامانیان و دل‌مشغولی‌های آنان در دیگر مناطق و از سویی حضور پر قدرت عضدالدوله در این رویداد، مانع استمرار قدرت سیاسی علی‌بن‌محمد بارزی شد. سیستانیانی که دل

منشی کرمانی، ناصرالدین. (۱۳۶۲). *سمط العلی للحضرة العلیا*. تصحیح عباس اقبال آشتیانی. تهران، اساطیر. موزه و کتابخانه ملی ملک. وزیر، احمدعلی خان. (۱۳۷۶). *جغرافیای کرمان*. تصحیح و تشحیه محمد ابراهیم باستانی پاریزی. تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.

Agora Auctions

(<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=4350&lot=277>)

Baldwin's Auctions

(<https://www.acsearch.info/search.html?id=368808>)

Stephan Album Rare Coins

(<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=3628&lot=688>)

Stephan Album Rare Coins

(<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=1648&lot=376>)

St. James Auctions Ltd

(<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=1572&lot=303>)

Reference

- Ibn āthir, 'ezāldin. (1371 SH/1992 AD). *al kāmel fi al tārikh*, Vol 15. Translated by 'Ali hāshemi hā'eri. Tehrān, 'ali Akbar 'elmi. [In Persian].
- Ibn āthir, 'ezāldin. (1371 SH/1992 AD). *Al kāmel fi al tārikh*, Vol 19,20,21. Translated by 'Abu Al qasem halat. Tehrān, 'ali Akbar 'elmi. [In Persian].
- Ibn athir, mjd āl din. (1421 AH/2001 AD). *Alnhāyeh fi ghrib al ḥadis va al-asar*. riaz, dār Ibn al jowzi. [In Persian].
- Ibn ḥowqal, abolqāsem Muḥammad. (1345 SH/1966 AD). *Sowrāt al ārz*. Taranslated by Ja'far shi'ār. Tehrān, Intishārāt amir kabir. [In Persian].
- Ibn, 'khordadbeh, Obeidāllh ibn Abdollāh. (1371 SH/1992 AD). *al-masālik va al mamālik*. Translateb by ḥosein Qareh chānloo. Tehrān, Nashre nei. [In Persian].
- Ibn mskwyeh, Aḥmad ibn e'ali. (1376 SH/1997 AD) *tajāreb al-Umam*, Vol 6. Translated by 'Ali naqavi monzavi, Tehrān, toows. [In Persian].
- ESfezāri, m'oin al din Muḥammad. (1338 SH/1959 AD). *Rovzāt al-jannāt fi awṣāf e madinat e al herāt*. Vol 1. Muḥammad Kāzem Imām (AD.). Tehrān, Dānishgāh e Tehrān. [In Persian].
- Imām shusstari Muḥammad 'Ali. (1347 SH/1968 AD) *Farhang vāzhehāye fārsi dar Zabāne 'arabi*, Tehrān, anjoman e Āsār va mafākher e farhangi. [In Persian].
- Bāswerth, Klifword Edmund. (1381 SH/2002 AD) *Selselahāye eslāmi e jadid*, Translated by freidoon

حدود العالم من المشرق الى المغرب. (۱۳۶۲). مینورسکی. ترجمه میرحسین شاه. تهران، دانشگاه الزهرا.

خسروبیگی، هوشنگ و ابراهیم‌زاده گرجی، سمانه. (۱۴۰۰). *ارزیابی روابط حکومت محلی صفاریان با خلافت عباسی و قدرت‌های همجوار براساس سکه‌ها*. پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران، سال دهم، شماره ۱ (پیاپی ۱۹)، صص ۲۷-۵۲.

سلیمانی، سعید. (۱۳۹۶). *تاریخ سکه در دودمان‌های محلی ایران (قرون سوم و چهارم هجری قمری)*. تهران، برگ‌نگار.

صبوری، ناصح و ظهیر. (۱۳۸۶). *شجره‌الملوک*. منصور صفت‌گل (تصحیح). تهران، میراث مکتوب.

فرای، ریچارد. ن. (۱۳۶۳). *تاریخ ایران از اسلام تا سلاجقه*، ج ۴. ترجمه حسن انوشه. تهران، امیرکبیر.

فرمانفرمایان، حافظ. (۱۳۵۵). *تحلیل تاریخی سیاست خارجی ایران از آغاز تا امروز*. مترجم اسماعیل شاکری. تهران، مرکز مطالعات عالی بین‌المللی دانشگاه تهران.

فقیهی، علی اصغر. (۱۳۶۵). *آل‌بویه*. تهران، انتشارات صبا. گردیزی، ابوسعید عبدالحی بن ضحاک بن محمود. (۱۳۶۳). *زین الاخبار (تاریخ گردیزی)*. تصحیح عبدالحی حبیبی. تهران، دنیای کتاب.

badrhāi, Tehrān, Markaz e bāzshenāsi Islām va Irān. [In Persian].

Tārikh sistān. (1366 SH/1987 AD) Malek al-shu'arā' Bahar (AD.). Tehrān, kalāleh khāvar[In Persian].

Ḥodūd al-'ālam men al-Mashriq elal-Maghrib. (1362 SH/1983 AD). Minureski. Translated by mir ḥosein Shāh. Tehrān, Dānishgāh al-Zahrā. [In Persian].

Khosrobeigi, Hooshang va Ebrāhim Zādeh gorji, samāneh (1400 SH/2021 AD) *arzyābieh Rawābiṭ ḥokumat e maḥali ṣaffāriān Bā khalāft e 'abbāsi va qodrathāye hamjavār bar āsāseh sekkehā. pazhooheshnāmeḥ tārikhhāye maḥalli e Irān*, sale 10, shomāreh 1(pp27-52) [In Persian].

Soleymāni, s'aid (1396 SH/2017 AD) *Tārikh sekkeh dar doodmānhāye maḥalli e Irān (qarne sewom va chārome hejri qamari)*. Tehrān, brg negār. [In Persian].

Ṣaboori, Nāsiḥ va zāhir (1386 SH/2007 AD) *Shajare Al Molook*. Manṣūr ṣefāt gol (AD.). Tehrān, mirāth e maktoob. [In Persian].

Frāy, richārd, N (1363 SH/1984 AD) *Tārikh Irān az Islām tā salājeqeh*, Vol 4. Translated by Ḥasan anoosheh. Tehrān, amikabir. [In Persian].

Farmānfarmā'ian, Ḥāfiz. (1355 SH/1976 AD) *Taḥlil e tārikhi e siāsāt e khāreji Irān az āghāz tā emrooz*. Translated by Ismā'il shākeri. Tehrān, Markaz e

Motāle‘āt e ‘āli bin almelali e Dānishgāhe Tehrān.
[In Persian].

Faqihi, ‘Ali āšghar. (1365 SH/1986 AD) Ale booyeh.
Tehrān, Intishārāt e Šabā. [In Persian].

Gardizi, Aboos‘aid ‘abd alḥey ibn zaḥḥāk ibn Maḥmūd
(1363 SH/1984 AD) zein al-akhbār (tārikh e gardizi).
‘Abd alḥey e ḥabibi. Tehrān, donyaye Ketāb. [In
Persian].

Monshi e kermāni, nāsher āldin. (1362 SH/1983 AD)
Simṭ al‘ ala lel ḥazrat e al‘oliā. ‘Abbās Iqbāl
āshyāni. Tehrān, asātir. Mūzeh va Ketābkhāneyeh
mlelli e malek.

vaziri, aḥmad‘Ali Khān (1376 SH/1997 AD) joghrafiāye
Kermān. Muḥammad ebrāhim bāstāni pārizi. Tehrān,
anjoman e Āsār va mafākhir farhangi. Mūzeh va
Ketābkhānehye melli e malek. [In Persian].

Agora Auctions

(<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=4350&lot=277>).

Baldwin’s Auctions

(<https://www.acsearch.info/search.html?id=368808>).

Stephan Album Rare Coins

(<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=3628&lot=688>).

Stephan Album Rare Coins

(<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=1648&lot=376>).

St. James Auctions Ltd

(<https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=1572&lot=303>).